

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tamara Kopavnik

Prehranska varnost v Evropski uniji: soodvisnost ali samozadostnost?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tamara Kopavnik

Mentor: izr. prof. dr. Vladimir Prebilič

Prehranska varnost v Evropski uniji: soodvisnost ali samozadostnost?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Zahvaljujem se mentorju izr. prof. dr. Vladimirju Prebiliču za strokovno pomoč.

Hvala vsem, ki ste me tako ali drugače podpirali v času mojega dodiplomskega študija.

Prehranska varnost v Evropski uniji: soodvisnost ali samozadostnost?

Zaradi podnebnih sprememb, nestanovitnega vremena in vremenskih ujm prehranska varnost ponovno postaja pomemben strateško-politični dejavnik posameznih držav in nadsocijalnih skupnosti, kot je Evropska unija. Definirala sem koncept prehranske varnosti, od kdaj obstaja, kdaj je ta zagotovljena in njene dimenzije. Zagotavljam zdravo, varno, sledljivo hrano in zagotavljanje redne preskrbe pa je eden izmed glavnih ciljev skupne kmetijske politike, ki je ena najpomembnejših politik Evropske unije že več kot petdeset let. Analizirala sem dejstvo, ali naj Evropska unija zasleduje cilj prehranske samozadostnosti, zakaj si znanstveniki niso enotni glede skupne kmetijske politike in prehranske samozadostnosti. Preverila sem tudi posamezne države Evropske unije in tako ugotovila, da je prehransko samozadostna na ravni osnovnih prehranskih proizvodov le Francija. Čeprav je Evropska unija prehransko samozadostna, njene države članice v veliki večini niso. Na vprašanja, kako je to mogoče, ima odgovor skupna kmetijska politika, ki deluje na ekonomsko nelogičen način, kar ima za posledico visoke stroške, natančneje 41 % vsega proračuna Evropske unije. Analizirala sem še cilje, mehanizme delovanja skupne kmetijske politike in na kratko opisala pomembnejše reforme.

Ključne besede: skupna kmetijska politika Evropske unije, prehranska varnost, prehranska samozadostnost.

Food safety in the European Union: interdependence or self-sufficiency?

Food safety is due to climate change, unstable weather and extreme weather events again becoming an important strategically-political factor of individual States and supranational communities like the European Union. I defined the concept of food safety, since when it is established, when it is ensured and its dimension. Ensuring healthy, safe, traceable food and constant supply is one of the main goals of the The European Union's Common Agricultural Policy, which is one of the most important policies of the European Union for more than fifty years. I analyzed, whether the European Union follows the goal of food self-sufficiency and why scientists are not unanimous regarding the Common Agricultural Policy and food self-sufficiency. I also checked individual members of the European Union and found that food self-sufficient in terms of basic food products is only France. Although the European Union is food self-sufficient, the vast majority of its member States is not. The answer to the question, how this is possible, provides the Common Agricultural Policy, that functions in an economically not logical way, which results in high costs, more precisely 41% of the entire European Union's budget. I also analyzed the goals and mechanisms of the Common Agricultural Policy and briefly described more important reforms.

Keywords: The European Union Common Agricultural Policy, food safety, food self-sufficiency.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	9
2 METODOLOŠKI OKVIR	11
2.1 Opredelitev problema	11
2.2 Cilji proučevanja.....	12
2.3 Raziskovalna vprašanja	12
2.4 Metodologija.....	12
2.5 Struktura diplomskega dela	13
2.6 Temeljni pojmi	13
2.6.1 Prehranska varnost	13
2.6.2 Prehranska nevarnost	14
2.6.3 Lakota	14
2.6.4 Podhranjenost.....	14
2.6.5 Ranljivost	14
2.6.6 Skrajna lahkota.....	14
2.7 Omejitve pri raziskovanju	15
3 PREHRANSKA VARNOST	16
3.1 Razmerje med prehransko varnostjo in samozadostnostjo	16
3.2 Statistika povezana s prehransko varnostjo	19
3.3 Dimenzije prehranske varnosti	21
4 SKP IN PREHRANSKA VARNOST V EU	24
4.1 Cilji SKP	26
4.2 Mehanizmi delovanja	28
4.2.1 Tržni redi.....	29
4.2.2 Tržno-cenovne podpore	30
4.3 Reforme SKP	32

4.3.1 Nova reforma	32
6 ZAKLJUČEK.....	35
7 LITERATURA	39

KAZALO TABEL IN SLIK

Slika 3.1: Konceptualni okvir prehranske varnosti	19
Tabela 3.2: Kazalniki in dimenzije prehranske varnosti	22

SEZNAM KRATIC

FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i> (Organizacija za prehrano in kmetijstvo Združenih narodov)
EU	<i>European Union</i> (Evropska unija)
SKP	Skupna kmetijska politika
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi
FIVIMS	<i>Food Insecurity and Vulnerability Information and Mapping System</i> (informacijski sistem prehranske nevarnosti in ranljivosti)
PES	Pogodba o Evropski skupnosti

1 UVOD

Organizacija za kmetijstvo in prehrano pri Združenih narodih (FAO) ugotavlja, da se je stanje v svetu glede števila lačnih izboljšalo. Milenijski cilj leta 2015 se hitro približuje, ko naj bi bilo število lačnih prepolovljeno, kar pomeni na leto kar 22 milijonov manj lačnih ljudi. Zastavljen cilj še ni dosežen, vendar pa naj bi bil po besedah FAO do leta 2015 še dosegljiv.

Dejstvo pa je, da je lakota še vedno resen problem v svetu in še zdaleč ni izkoreninjena. Po zadnjih podatkih FAO je na svetu lačnih še približno 842 milijonov ljudi (obdobje 2011–2013), kar pomeni, da za kroničnim pomanjkanjem hrane trpi kar vsak osmi prebivalec sveta, od tega 827 milijonov v državah v razvoju. Število lačnih se je zmanjšalo v zadnjih letih, iz 868 milijonov (obdobje 2010–2012). Zelo zaskrbljujoč je podatek, da v nekaterih regijah, kot je na primer zahodna Azija, v zadnjih letih praktično še ni bilo napredka na področju zmanjševanja lakote.

Koncept, s katerim označujemo fizični in ekonomski dostop do hrane se imenuje prehranska varnost. Ta koncept je bil prvič definiran na Svetovnem vrhu o prehrani leta 1996, kjer so določili: prehranska varnost obstaja takrat, ko imajo vsi ljudje ob vsakršnem času fizični ter ekonomski dostop in izpolnjene želje do zdrave prehrane z namenom aktivnega in zdravega življenja (Food security: concepts and measurement 2002).

Na drugi strani pa se Evropska unija (EU) ne sooča s kroničnim pomanjkanjem hrane, temveč z načini, kako zagotoviti varno in cenovno dostopno hrano, zanesljivo preskrbo s hrano, ohranjanje življenja na podeželju, zagotavljanje dostojnega življenja kmetom na podeželju, povezanega s trajnostjo in okoljem. V povezavi s temi cilji je bila ustanovljena Skupna kmetijska politika (SKP), ki na prav teh ciljih obstaja že več kot petdeset let.

Po vzponih in padcih je EU danes vodilni akter v mednarodni trgovini s kmetijskimi produkti. Skupaj z Združenimi državami Amerike (ZDA) je 27 držav članic EU glavni izvoznik hrane in kmetijskih produktov v letu 2010, ko je ta prinesel rekorden znesek 91 milijard evrov, zahvaljujoč 21-odstotni rasti po krizi leta 2009. EU zaseda 17-odstotni delež svetovnega kmetijskega trga, približno enak delež kot ZDA. EU pa je na drugi strani tudi največji uvoznik kmetijskih izdelkov, leta 2010 jih je uvozila kar za 83 milijard evrov (19 % vsega svetovnega

kmetijskega uvoza), veliko več kot ZDA s 65 milijardami evrov. Od tega kar 70 % uvoza kmetijskih izdelkov prihaja iz držav v razvoju (Fritz 2010).

SKP je ena izmed najpomembnejših politik v EU. V letu 1985 je kar 70 % proračuna celotne EU obsegala kmetijska politika. V letu 2011 je bil ta delež le še 30 %, še 11 % pa obsegajo izdatki za razvoj podeželja. Odstotek je v resnici še vedno visok, vendar si EU prizadeva za zmanjševanje (Evropska komisija 2014a).

SKP nadomešča nacionalno politiko in jo ne gre primerjati z zdravstvom, obrambo, izobraževanjem, prometom ali socialno varnostjo. Pri SKP je bil vedno problem financiranje. Danes vsak prebivalec EU prispeva 2 evra na teden za SKP, ki si prizadeva za varnost hrane, okoljsko prijazne postopke kmetijske pridelave. Podpira kakovost in varnost potrošnikov, kmetom omogoča sprejemljiv življenjski standard, deluje za skupnosti na podeželju. Glavna naloga je sicer proizvodnje varne hrane, vendar to še zdaleč ni edina naloga, saj skrbi tudi za podeželje kot turistični prostor, življenjsko in delovno okolje (Evropska komisija 2012).

2 METODOLOŠKI OKVIR

V nadaljevanju bom zastavila metodološki okvir, kjer bom navedla cilje proučevanja, ki jih želim doseči z raziskovanjem v diplomskem delu o prehranski varnosti v EU. Nadaljevala bom z raziskovalnimi vprašanji, ki bodo služila kot glavno vodilo skozi diplomsko nalogo. Na kratko bom navedla uporabljen metodologijo in strukturo naloge, temu sledi še razlaga temeljnih pojmov in omejitev raziskovanja, kjer bom opisala glavne omejitve, ki sem jih imela pri zbiranju in razumevanju relevantne literature in prevajanju v slovenski jezik.

2.1 Opredelitev problema

Hrana je ena izmed osnovnih človekovih potreb, zato je pomembno, da ji tak pomen pripisujemo tudi v praksi. Evropejci nismo (pogosto) v stiku z lakoto ali drugo obliko kroničnega pomanjkanja hrane, se pa vedno bolj zavedamo, da je pomembno, od kod hrana, ki jo zaužijemo, prihaja, kakšne so njene lastnosti, ter se sprašujemo, ali pravzaprav jemo varno hrano.

Ob pojavu podnebnih sprememb, poplavi nepravilnosti, povezanih s hrano, kot je bila afera s konjskim mesom, še prej pa bolezen norih krav in druge, se potrošniki zaskrbljeno sprašujemo, ali je pravzaprav še kaj resnično zdrave hrane, zaupanje v sistem pa se vedno bolj ruši. Nekateri strokovnjaki sicer zatrjujejo, da je to pravzaprav dokaz, da sistem s prehrano v EU očitno le deluje, saj teh pomanjkljivosti drugače ne bi odkrili.

Ljudje verjamemo, da je domače pridelana hrana zdrava hrana. S tem razlogom sem si za predmet proučevanja izbrala EU, saj je trg EU tudi naš trg in hrana, ki se pridelana v EU, naša domača hrana, čeprav se s tem dejstvom, ki nam ga servira SKP, težko sprijaznimo.

Zato je pomembno preveriti, kakšno je stanje prehranske varnosti v EU, kako sploh zagotavljati prehransko varnost, kako je ta povezana s samooskrbo in prehransko samozadostnostjo. Zanimalo me je tudi, kako ta sistem deluje v EU, kaj zagotavlja SKP in ali je prehranska varnost v EU zagotovljena, kakšna so mnenja znanstvenikov, kakšne so rezerve in ali EU lahko postane žrtev kronične lakote.

2.2 Cilji proučevanja

Cilj diplomske naloge je oceniti stanje glede prehranske varnosti v EU. Cilj je tudi ugotoviti povezave med SKP ter prehransko varnostjo in kako ti elementi vplivajo na prehransko samozadostnost EU in posameznih držav članic EU. Zanimala me bo predvsem SKP, ali resnično deluje v skladu s svojimi cilji ali se uporablja bolj kot nekakšne smernice, vodila. V nalogi me bo zanimal sam trg kmetijskih izdelkov EU, ali ga lahko obravnavamo kot trg neke velike države (SKP, enotni trg, preferencial skupnosti, finančna solidarnost) ali kot nikoli povsem izpolnjen cilj.

2.3 Raziskovalna vprašanja

Za bolj natančno in kompleksnejše raziskovanje sem si zastavila naslednja raziskovalna vprašanja:

- Ali SKP zagotavlja prehransko samozadostnost, prehransko varnost, sledljivost hrane in biološko raznovrstnost ali zagotavlja predvsem razlike v cenah in koristi lobijem?
- Kako EU s SKP svojim državljanom zagotavlja prehransko varnost?
- Ali je lahko EU zgled državam po svetu glede zagotavljanja prehranske varnosti?

2.4 Metodologija

Pri pisanju diplomske naloge sem uporabila različno metodologijo. V največji meri sem se posluževala analize sekundarnih virov, strokovne in znanstvene literature, dostopne tako v obliki knjig kot tudi preko interneta, v obliki spletnih strani, predvsem spletnih strani EU in Evropske komisije, in znanstvenih člankov. Manj sem uporabljala analizo primarnih virov, predvsem pri navajanju ciljev SKP, saj sem uporabila besedilo iz Rimske pogodbe.

Deskriptivno metodo sem uporabila za pojasnitev temeljnih pojmov in konceptov in pri opisovanju dimenzij prehranske varnosti. Uporabila sem se tudi zgodovinsko metodo, predvsem pri nastanku, zgodovini in reformah SKP, in deloma tudi metodo kompilacije kot rezultat že opravljenih znanstvenih raziskav.

2.5 Struktura diplomskega dela

Diplomska naloga je narejena iz treh osnovnih delov: uvoda, jedra in zaključka. V uvodu sem zapisala vsebino, ki jo bom natančneje obravnavala v jedru, in metodološki okvir, ki pojasni cilje, hipoteze in metodologijo uporabljeno v delu.

Osrednji del je sestavljen iz koncepta prehranske varnosti, kdaj je bil definiran in njen konceptualni okvir. Nadaljujem s terminologijo, statistiko in dimenzijami prehranske varnosti. Pojasnim glavne pojme, povezane s prehransko varnostjo: prehranska varnost, prehranska nevarnost, lakota, podhranjenost, ranljivost, skrajna lakota. Osrednji del vsebuje še poglavje prehranske varnosti in samooskrbe s hrano v EU, zakaj se nekateri znanstveniki ne strinjajo s prehransko samozadostnostjo ter njeno povezavo z SKP. Diplomsko delo ima v drugi polovici poudarek na SKP, ciljeh, mehanizmih delovanja in kratek del o reformah.

Na koncu diplomskega dela, v zaključku, povzamem glavne ugotovitve iz osrednjega dela, temu pa sledi še verifikacija hipoteze, postavljene v metodološkem okviru.

2.6 Temeljni pojmi

Za boljše razumevanje same tematike sem na začetku diplomske naloge navedla nekaj glavnih pojmov, povezanih s prehransko varnostjo. FAO v Gonzalez-Pelaez (2005, 7)¹ in Parker v Gonzalez-Pelaez (2005, 7)² navajajo ključne koncepte v povezavi s prehransko varnostjo. To so tisti koncepti, ki jih pogosto omenjamo pri problematikah povezanih s prehrano: prehranska varnost, prehranska nevarnost, lakota, podhranjenost, ranljivost in skrajna lakota.

2.6.1 Prehranska varnost

Prehranska varnost se nanaša na zmožnost ljudi do ekonomskega in fizičnega dostopa do zadostne količine hrane. Prehranska varnost govori o tem, da imajo ljudje zagotovljeno zadostno količino hrane, ne pa o tem, kdo to hrano pridelava in kako.

¹ FAO. 1999. *The State of Food Insecurity in the World*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/>. V Gonzalez-Pelaez (2005, 7).

² Parker, Nick. 2003. *Food Sovereignty: Global Rallying Cry of Farmer Movements*. Oakland, CA. Food First. V Gonzalez-Pelaez (2005, 7).

2.6.2 Prehranska nevarnost

Pomeni stanje, za katerega je značilna nizka stopnja vnosa hrane; ta je lahko prehodna kot posledica kriz, sezonska in kronična, ki se ponavlja kontinuirano.

2.6.3 Lakota

Pojem se nanaša na nezadostno količino, zalogo, ali še huje, popolno pomanjkanje kalorij. Je stopnja kronične prehranske nevarnosti, kjer je vnos hrane kontinuirano nezadosten za zagotavljanje osnovnih energijskih zahtev.

2.6.4 Podhranjenost

Je karakterizirana kot pomanjkanje vitaminov in mineralov v hrani, ki vsebuje zadostno količino kalorij. Je fiziološko stanje, ki izhaja iz nezadostnega oziroma neuravnoveženega vnosa hrane ali zaradi slabe absorpcije zaužite hrane. Te vitamini in minerali so vitalnega pomena za osnovno delovanje celic, še posebej za delovanje živčnega sistema. Pomanjkanje le-teh v prvih petih letih otroka lahko povzroči smrt ali povzroči trajne poškodbe.

Lakote in podhranjenosti ne gre enačiti, pa čeprav gre za dve različni plati istega kovanca. Skupno gre za pomanjkanje prehranske varnosti in njene posledice za človekovo preživetje in dobrobit. Nekateri avtorji³ v svojih delih lakoto in podhranjenost enačijo.

2.6.5 Ranljivost

Vsebuje prisotnost faktorjev, ki lahko ljudi postavi v položaj, kjer lahko postanejo žrtve prehranske nevarnosti ali podhranjenosti.

2.6.6 Skrajna lahkota

Skrajna lakota (*depth of hunger* – lasten prevod) je nov termin, merilo kalorij, ki govori o primanjkljaju preskrbe s hrano na osebo v državi ali na drugem geografskem območju. Zato

³ Gonzalez-Pelaez, Ana. 2005. Human Rights and World Trade: Hunger in International Society. London: Routledge.

tam, kjer manko podhranjenosti pade pod 400 kalorij na dan, je situacija bolj resna kot povprečni manko 100 kalorij na dan. Zdravo povprečje na dan je izračunano pri približno 2700 kalorijah, čeprav je to odvisno od stopnje aktivnosti, starosti in spola.

2.7 Omejitve pri raziskovanju

Pri pisanju diplomske naloge sem se srečala z različnimi omejitvami raziskovanja. Pri proučevanju prehranske varnosti v EU sem imela nekaj težav z iskanjem podatkov o prehranski samozadostnosti posameznih držav EU, saj so podatki precej nenatančni in neaktualni. Pri literaturi o prehranski varnosti in SKP pa sem imela največ težav z ogromno količino podatkov in različnimi nasprotnimi mnenji in posledično z izborom najbolj primerne literature za moje proučevanje. Prav tako je bilo težko najti neopredeljeno relevantno literaturo za SKP, saj je s strani EU ta izredno pozitivna do SKP, s strani nasprotnikov pa izredno negativna. Nekaj težav se je pojavilo tudi pri prevajanju iz angleške literature v slovenščino, kjer sem imela največ težav z izbiro ustreznih izrazov. Kot najtežji del naloge pa je bilo razumevanje zahtevnejše literature v povezavi s SKP, tudi v angleščini, saj je ta izrazito ekonomske narave.

3 PREHRANSKA VARNOST

Z letom 1974 (Ingco 1998, 225) je v Rimu potekala prva Svetovna konferenca o hrani (*World Food Conference*), ki so jo organizirali Združeni narodi (ZN) pod okriljem FAO. Konferenca je bila sklicana zaradi nadaljevanja podhranjenosti in bojazni, ali bo kmetijstvo sposobno dohajati povpraševanje po hrani v prihajajočih letih. Prisotne vlade na konferenci so določile: vsak moški, ženska in otrok ima neodtujljivo pravico do hrane, ki vodi iz podhranjenosti, z namenom, da bi razvili svoje fizične in mentalne sposobnosti za preživetje (FAO 2005).

Leta 1996 pa so zbrani na Svetovnem vrhu o prehrani določili: prehranska varnost obstaja takrat, ko imajo vsi ljudje, ob vsakršnem času, fizičen, ekonomski, dostop in izpolnjene želje do zdrave prehrane z namenom aktivnega in zdravega življenja (FAO v Ingco 1998, 227).⁴

3.1 Razmerje med prehransko varnostjo in samozadostnostjo

Prehransko varnost se pogosto tesno povezuje s prehransko samozadostnostjo⁵ oziroma visoko stopno prehranske samooskrbe⁶. Že iz zgodovine prehranska samozadostnost deluje skoraj kot sopomenka prehranski varnosti, predvsem zaradi dejstva, da je samozadostnost velikokrat pomenila dostop do hrane, še posebej v času vojn.

Znanstveniki imajo nasprotujoča mnenja glede prehranske varnosti in prehranske samozadostnosti, v grobem pa se delijo na dva pola: na tiste, ki zagovarjajo prehransko samozadostnost, in tiste, ki so mnenja, da ta škoduje ekonomski logiki in ruši ravnovesje ali celo povzroča prehransko nevarnost.

Obstajajo različni argumenti za in proti samooskrbi s hrano. Različni znanstveniki zagovarjajo različna stališča tudi glede prehranske varnosti in trgovanja. Trgovanje naj bi po besedah

⁴ FAO (Food and Agriculture Organization). 1996. "Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan Action." Paper prepared for the World Food Summit.

⁵ Zmožnost zagotavljati vire za samega sebe, brez pomoči drugih, neodvisen (The Free Dictionary 2014).

⁶ Oskrba samega sebe; samooskrba s kmetijskimi pridelki (SSKJ 2014). V diplomskem delu prehransko samooskrbo in prehransko samozadostnost navkljub nekaterim pomenskim razlikam enačim.

nekaterih znanstvenikov povzročalo lakoto (Madeley v Ingco 1998, 225)⁷, popolna liberalizacija trga pa naj bi po besedah drugih predstavljala rešitev do prehranske varnosti (Griswold v Ingco 1998, 225)⁸.

Ozka osredotočenost na samooskrbo ima lahko visoke gospodarske in socialne stroške. Zlasti v manj razvitih gospodarstvih je dostop do hrane mogoče izboljšati z zmanjšanjem revščine in sistemi socialne varnosti, pa tudi skozi povečane javne in zasebne naložbe v trajnostno domače proizvodne zmogljivosti ter z izboljšanim dostopom do uvoza (in na izvozne trge) in nujne zaloge hrane (OECD 2013).

Ozek cilj samozadostnosti pogosto prisili države k visoki stopnji zaščite meja in tržne podpore, učinkovitemu obdavčevanju potrošnikov in zmanjšanju dostopnosti hrane vsaj na kratek rok. Politike, povezane s proizvodnjo, kot so izvozne dajatve in uvozne subvencije, izkrivljajo odločitve proizvajalcev in lahko privedejo do neučinkovitega dodeljevanja javnih sredstev in preusmerjanja javne porabe stran od produktivnih namenov (prav tam).

Po drugi strani pa so nekateri znanstveniki mnenja, da je samooskrba ključnega pomena za doseganje prehranske varnosti. V zadnjem času je prehranska varnost ponovno postala pomembna vrednota, z njo pa tudi hrana lokalnega izvora, kontrolirana pridelava, sveža hrana (Gale 2010). Ljudje vedno bolj cenijo domačo pridelavo hrane, saj so iz lastnih izkušenj ugotovili, da je uvožena hrana po kakovosti slabša, vsebuje manj vitaminov in več konzervansov, z dolgimi transporti pa se onesnažuje okolje (Prepar in Udovč 2010, 188).

Prehranska varnost že v sami osnovi nima prav veliko s prehransko varnostjo. Kot je bilo zapisano že v prejšnjem poglavju, je bila prva definicija prehranske varnosti zapisana leta 1974 na prvi svetovni konferenci o hrani. Takrat je bilo dogovorjeno, da naj bi vsak moški, ženska in otrok imel neodtujljivo pravico do hrane, z namenom, da bi razvili svoje fizične in mentalne sposobnosti za preživetje (FAO 2005). Ta prva definicija prehranske varnosti nasploh ne omenja nekaterih pogojev, ki jih izpostavljajo naslednje, vedno bolj izpiljene definicije prehranske varnosti.

⁷ Madely, J. 2000. Trade and Hunger: an Overview of Case Studies on the Impact of Trade Liberalization on Food Security. *Global Studier* 4: 6–7. V Ingco (1998, 225).

⁸ Griswold, D.T. 1999. *Bringing Economic Sanity to Agricultural Trade*. Washington D.C. CATO Institute. V Ingco (1998, 225).

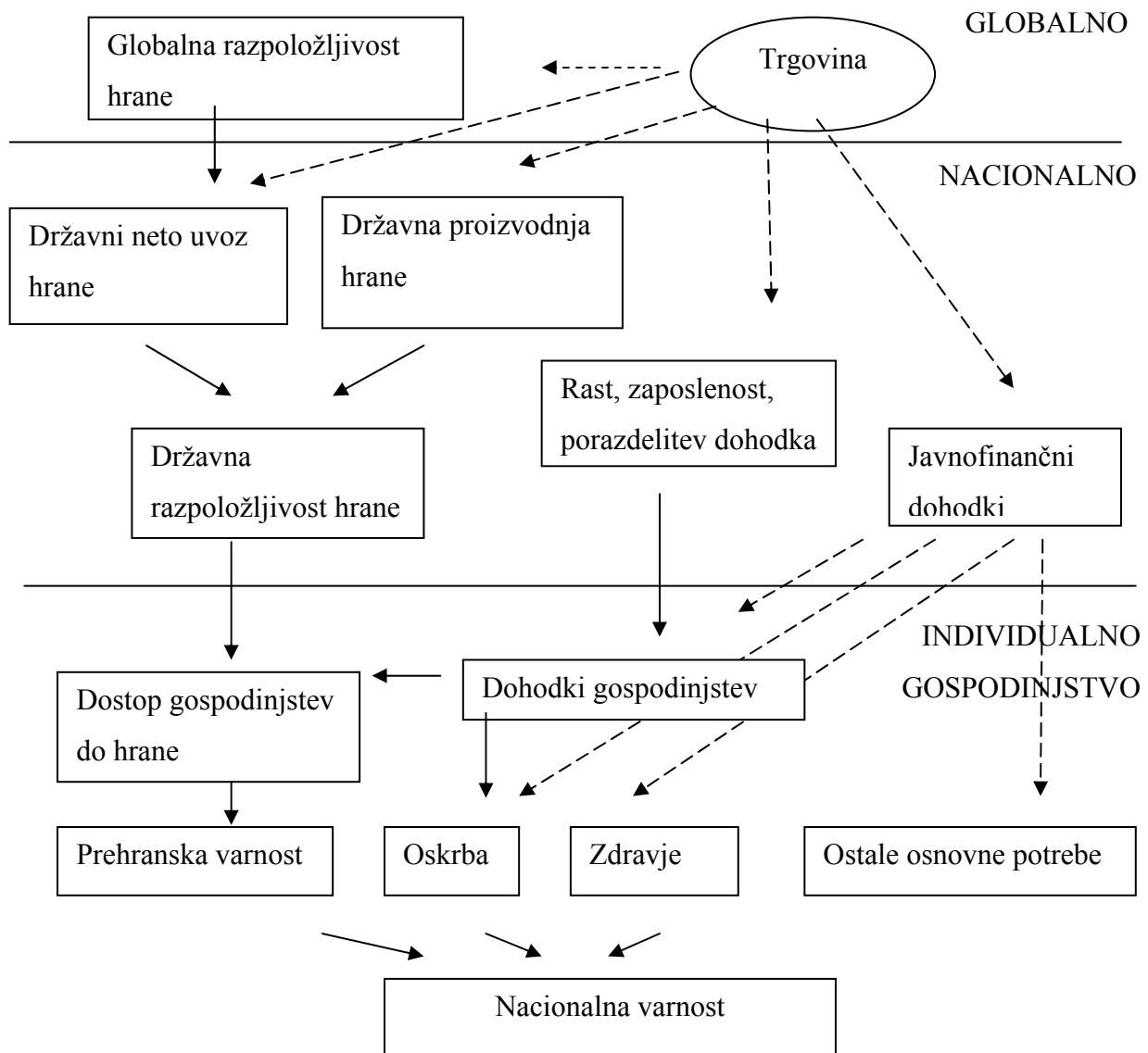
Po definiciji FAO iz leta 1983, da prehranska varnost obstaja takrat, kadar imajo ljudje dostop do zadostne količine varne hrane za aktivno življenje, ne omenja, kakšnega porekla ta hrana je. Ni pomembno, kje je bila ta hrana pridelana: doma, lokalno ali v tujini. Pomembno je le, da imajo ljudje zadostno količino varne hrane (Food security: concepts and measurement 2002).

Prav tako o prehranski samozadostnosti ne govori definicija Svetovnega vrha o prehrani leta 1996, ki govori o tem, da prehranska varnost obstaja takrat, ko imajo vsi ljudje, ob vsakršnem času fizični ter ekonomski dostop in izpolnjene želje do zdrave prehrane z namenom aktivnega in zdravega življenja. Niti ni prehranske samozadostnosti zaslediti v novejši definiciji prehranske varnosti s strani FAO. Stanje prehranske nevarnosti (*State of Food Insecurity*) iz leta 2001 pravi: »Prehranska varnost obstaja takrat, ko imajo vsi ljudje ob vsakem času fizični, socialni in ekonomski dostop do zadostne količine varne, hranljive hrane, ki zadostuje prehranskim potrebam za posameznikovo aktivno in zdravo življenje (prav tam).

Vse zgoraj omenjene definicije prehranske varnosti iz Svetovnih vrhov o hrani imajo skupni imenovalc, in sicer, da ne omenjajo prehranske samozadostnosti. Mogoče najbolj primeren argument je ta, da je država ali nadnacionalna skupnost, kot je EU, lahko prehransko povsem samozadostna, ima celo viške hrane, pa vseeno so ljudje tam lačni. Podatek, da je na svetu približno 16 milijonov ljudi v razvitih državah sveta, ki trpijo za kroničnim pomanjkanjem hrane, dobi nek globlji pomen. V tem primeru potem prehranska samozadostnost res ne igra tako pomembne vloge, kot je to videti na prvi pogled (FAO 2013).

Prehransko varnost se da analizirati na več različnih nivojih, kar prikazuje tudi spodnja tabela: na globalnem, nacionalnem, regionalnem ali na nivoju posameznih gospodinjstev ali celo na ravni vsakega posameznika.

Slika 3.1: Konceptualni okvir prehranske varnosti

Vir: Smith v Ingco (1998, 226)⁹.

3.2 Statistika, povezana s prehransko varnostjo

Statistika glede prehranske varnosti sega nazaj v 60. leta 19. stoletja kot priprava na prvi s prehrano povezan Svetovni vrh, ki je potekal leta 1974. Šele v 90. letih 19. stoletja pa so na voljo bolj izčrpni podatki o prehranski varnosti. Svetovni vrh o prehrani leta 1996 je vodil do razvoja kompleksnega informacijskega sistema prehranske nevarnosti in ranljivosti (*Food*

⁹ Smith, L. C. 1998. *Can FAO's Measure of Chronic Undernourishment be Strengthened?* Food Policy 23(5):425-45. V Ingco (1998, 226).

Insecurity and Vulnerability Information and Mapping System – FIVIMS). FAO uporablja ta informacijski sistem za pregled, zbiranje, analizo in ločevanje podatkov v povezavi s prehransko nevarnostjo in ranljivostjo različnih regij in posameznih držav. Treba pa je poudariti, da številke, povezane z lakoto, niso zanesljive, saj je njihovo pridobivanje zapleteno in pogosto netočno (Gonzalez-Pelaez 2005, 8).

Svetovni vrh o prehrani leta 1996 je glavni akter pri reševanju problema z lakoto po svetu. Takrat so se vlade sodelujočih držav dogovorile, da bodo prepolovile število lačnih ljudi po svetu do leta 2015. Kar naj bi pomenilo cilj približno 22 milijonov lačnih ljudi na leto manj – od leta 1996 do leta 2015 (FAO 2005).

Pomembno pri proučevanju prehranske varnosti je tudi stanje prehranske nevarnosti, poročilo, ki ga izdela FAO (*The State of Food Insecurity*). Kar 842 milijonov ljudi v letih 2011–2013 ali vsak osmi zemljan je trpel za kroničnim pomanjkanjem hrane, lakoto. Kar pomeni, da je toliko ljudi redno živelo v pomanjkanju hrane, s katero bi zagotovili aktivno življenje. V obdobju 2010–2012 je bilo 868 milijonov ljudi, ki so trpeli kronično pomanjkanje hrane, kar pomeni, da se je število takšnih ljudi zmanjšalo. Ljudi, ki trpijo za lakoto, je od obdobja 1990/1992 do 2013 kar 17 % manj (FAO 2013).

Regije v razvoju so v zadnjih letih pokazale velik napredek pri zmanjševanju lakote. Cilj, zastavljen do leta 2015, naj bi bil po besedah strokovnjakov še dosegljiv. Gospodarska rast je ključ do povišanja dohodkov in zmanjševanja lakote. Problem je v tem, da gospodarska rast ne doseže vsakogar in ne prinaša bolje plačanih delovnih mest za vse, razen v primeru, ko so politike načrtno usmerjene v revnejše prebivalstvo, še posebej na podeželju. V revnejših državah je možno zmanjševanje lakote in revščine le skozi gospodarsko rast, ko mora biti vzdrževana in široko deljena (prav tam).

Čeprav je napredek v svetu viden, ostajajo med regijami velike razlike. Podsaharska Afrika ostaja med regijam z najvišjo stopnjo razširjenosti podhranjenosti, a s skromnim napredkom v zadnjih letih. Zahodna Azija ne kaže napredka, medtem ko južna Azija in severna Afrika kažeta počasen napredek. Precejšnje zmanjšanje ocenjenega števila in razširjenost podhranjenosti sta se pojavila v večini držav vzhodne in jugovzhodne Aziji in v Južni Ameriki (prav tam).

3.3 Dimenzije prehranske varnosti

Razširjenost podhranjenosti je merilo prikrajšanosti prehranske energije in kot samostojni kazalec ne more ujeti kompleksnosti in večrazsežnosti varnosti preskrbe s hrano. Zato so v poročilu za leto 2013 pri FAO (*The State of Food Insecurity*) predstavili in analizirali zbirko kazalnikov, s katerimi so opisali dimenzije prehranske varnosti, kot so: razpoložljivost hrane (*food availability*), ekonomski in fizični dostop do hrane (*economic and physical access to food*), izkoristek hrane (*food utilization*) in stabilnosti (*stability*) v daljšem časovnem obdobju, ki so podrobneje navedene v tabeli na naslednji strani (FAO 2013).

V zadnjih dveh desetletjih so zaloge hrane rasle hitreje kot število prebivalcev v regijah v razvoju, zaradi česar narašča razpoložljivost hrane na osebo. Prehranska oskrba z energijo kot povprečni dnevni odstotek se je povečala za skoraj 10 % v primerjavi z zadnjima dvema desetletjema v regijah v razvoju kot celote. Izboljšave v gospodarskem dostopu do hrane se odražajo z zmanjševanjem stopnje revščine, ki je zmanjšala iz 47 na 24 % med letoma 1990 in 2008 v regijah v razvoju kot celote. Ekonomski dostop do hrane, ki temelji na ceni hrane, in kupna moč ljudi sta se zadnjih letih precej gibala. Izidi kazalnikov izkoriščenosti hrane pokažejo vplive nezadostnega vnosa hrane in slabega zdravja. Izguba teže, na primer, je posledica kratkoročne neustreznosti zauživate hrane, bolezni ali okužbe. Nepravilen razvoj je pogosto posledica nepravilnega prehranjevanja, ponavljajočih se okužb ali ponavljajoče se akutne podhranjenosti. Razširjenost podhranjenosti pri otrocih, mlajših od petih let, se je od leta 1990 znižala v vseh regijah (prav tam).

To kaže na izboljšanje prehrane, ki izhaja iz povečanja dostopnosti in razpoložljivosti hrane, čeprav se napredek razlikuje po regijah. V zvezi z ranljivostjo prehranske nevarnosti novorazpoložljivi podatki kažejo, da so spremembe v cenah surovin na mednarodnih trgih imele manjši vpliv na cene življenjskih potrebščin, kot je bilo predpostavljeno. Zaloge hrane so bile priča večjim variacijam v količini, kar lahko pripisujemo vse večji pogostosti ekstremnih dogodkov, kot so suše in poplave, vendar se je poraba spreminjala manj, kot sta se proizvodnja in variabilnost cen. Kljub temu mali kmetje, pastirji in revni potrošniki ostajajo še posebej ranljivi (prav tam).

Tabela 3.2: Kazalniki in dimenzije prehranske varnosti

Kazalniki prehranske varnosti	Dimenzija	
Povprečna ustreznost prehranske oskrbe z energijo Povprečna vrednost proizvodnje hrane Delež prehranske oskrbe z energijo, ki izhaja iz žitaric, korenin in gomoljev Povprečna vrednost proteinov Povprečna vrednost beljakovin živalskega izvora	Razpoložljivost	Statični in dinamični dejavniki
Odstotek asfaltiranih cest na celotni poti Gostota cest Gostota železniških prog	Fizični dostop	
Indeks cen domače hrane	Ekonomski dostop	
Dostop do izboljšanih vodnih virov Dostop do izboljšanih sanitarij	Izkoriščenost	
Razmerje odvisnosti od uvoza žit Delež njiv opremljenih za namakanje Vrednost uvoza hrane v primerjavi s celotnim blagovnim izvozom	Ranljivost	
Politična stabilnost in odsotnost nasilja / terorizem Domača nestanovitnost cen hrane Variabilnosti proizvodnje hrane na prebivalca Variabilnosti preskrbe s hrano na prebivalca	Šoki	
Razširjenost podhranjenosti Delež izdatkov za hrano revnim Globina primanjkljaja hrane Razširjenost neustreznosti hrane	Dostop	Izidi

<p>Delež otrok, mlajših od 5 let, ki so shirani</p> <p>Delež otrok, mlajših od 5 let, ki imajo nepravilnosti v fizičnem razvoju</p> <p>Delež otrok, mlajših od 5 let, ki so prelahki</p> <p>Odstotek odraslih, ki so prelahki</p> <p>Razširjenost anemije med nosečnicami</p> <p>Razširjenost anemije pri otrocih, mlajših od 5 let</p> <p>Razširjenost pomanjkanja vitamina A</p> <p>Razširjenost pomanjkanje joda</p>	<p>Izkoriščenost</p>	
---	----------------------	--

Vir: FAO (2013).

4 SKP IN PREHRANSKA VARNOST V EU

»Hrana postaja čedalje pomembnejša strateška dobrina, saj zajema tako varovanje zdravja ljudi kot tudi varovanje okolja/.../« (Gale 2010).

Pojavlja se vprašanje, ali naj EU zasleduje cilj, ki vodi do samooskrbe s hrano, ali je to stvar zgodovine, povezane z vojnami in lakoto v preteklih stoletjih. Ponudba hrane ni statična in je odvisna od več faktorjev. Uporaba prehranskih surovin v energetske namene na primer povzroči rast cen v EU, kar se je dogajalo tudi v zadnjem času.

Dejstvo je, da posamezne države EU v veliki večini prehransko niso samozadostne. Edina država v EU je Francija, ki dosega popolno prehransko samozadostnost na ravni osnovnih prehranskih proizvodov (Agriculture – France – export, average, growth, area, crops, annual, sector 2014). Sledita ji Nemčija, ki dosega približno 90-odstotno prehransko samozadostnost, in Velika Britanija s 70-odstotno samozadostnostjo (Arikawa 2008).

»V Sloveniji se je stopnja samooskrbe s prehranskimi proizvodi v zadnjih letih zmanjšala, za nekatere proizvode celo pod polovico« (Prepar in Udovč, 187). Slovenija je imela leta 1970 skoraj 70-odstotno stopnjo splošne prehranske samooskrbe. Ta se je do leta 2008 zmanjšala na le še povprečno 50-odstotno samooskrbo (Plut 2013).

Prepar in Udovč (2010, 188) poudarjata pomembnost samooskrbe s hrano na lokalnem in regionalnem nivoju, saj so razmere negotove, nestabilna je oskrba s hrano na globalni ravni. Sam transport hrane po svetu povzroča nemalo onesnaževanja okolja, ljudje pa smo vedno bolj ekološko ozaveščeni. Tako prehranska varnost in z njo lastno pridelovanje hrane postaja pomembno strateško politično vprašanje.

Bistvo EU pri zagotavljanju prehranske varnosti je uveljavljanje visoke stopnje varovanja človeškega zdravja in interesov potrošnikov v povezavi s prehrano, pa tudi zagotavljanje raznolikosti prehrane, vključno s tradicionalnimi produkti, medtem pa še zagotavljanje učinkovitega delovanja notranjega trga (Evropska komisija 2014b).

Zadnjih pet desetletij velja, da EU proizvede več hrane, kot jo porabi vsako leto. V prihodnosti je pričakovati še večjo količino, saj je le-ta v veliki meri odvisna tudi od

tehnološkega razvoja in novih in izboljšanih metod kmetovanja, rast prebivalstva pa bo zanemarljiva. Na drugi strani pa je potrebno vzeti v premislek tudi klimatske spremembe in nestanovitno vreme, ki bi lahko naredili proizvodnjo hrane bolj nestabilno. Oskrba hrane v EU je na tako visokem nivoju, da je pojav kronične lakote v EU le malo verjeten (EU food security 2010).

Produkcijski potencial¹⁰ za še večjo proizvodnjo hrane v EU obstaja, saj lahko kmetje enostavno razširijo obdelovalne površine, uporabijo bolj intenzivno proizvodnjo za še več pridelka. Prav tako bi se dalo povečati proizvodnjo pšenice, sicer na račun pašnikov in trajnih travnikov, ki zasedajo 50 milijonov hektarjev, 100 milijonov hektarjev zemlje pa sedaj obsegajo obdelovalne površine. Evropski produkcijski potencial na področju kmetijstva ima še rezervo, kar je pomemben podatek pri prehranski varnosti v EU. Aktiviranje vseh zmožnosti Evropskega kmetijstva sicer ni zaželeno s strani okoljskega vidika, vendar je ta ukrep sprejemljiv pod pogoji katastrofalnih razmer. V EU je nujen ukrep tudi za zmanjševanje količine zavržene hrane, saj se kar tretjina hrane po žetvi izgubi. Bolj učinkovita predelava hrane, transport in ravnanje s hrano bi lahko še bolj povečala količino hrane, ki je na voljo za uživanje. Prav to pa bi se zgodilo v času, ko ne bi več mogli nahraniti sebe in svojih bližnjih (prav tam).

Rezerve za EU se nahajajo tudi na svetovnih trgih. EU ima zadostno kupno moč, da izpolni svoje potrebe, tudi v primeru visokih cen na svetovnih trgih. Edina resna nevarnost za EU je globalno pomanjkanje hrane, globalne katastrofe, vojna, kar bi zaustavilo svetovno trgovino s hrano (prav tam).

Možnosti za pomanjkanje hrane v EU je minimalno. Vendar je pomembno zmanjšati tveganje. Zaloge hrane so na zgodovinsko nizkih ravneh. Treba se je tudi zavarovati proti podnebnim spremembam in njihovim posledicam. Treba bi bilo izboljšati tudi odpornost kmetijskih sistemov na pomanjkanje vode, pojav škodljivcev in odpornost na različne bolezni, na primer z varovanjem genetske raznolikosti rastlin in živali, uporabljenih v kmetijstvu. Treba bi bilo zmanjšati tudi odvisnost kmetijstva od potencialno ogrožene oskrbe z energijo (prav tam).

¹⁰ Sposobnost sistema, v tem primeru kmetijstva EU, da proizvede določeno (čim večjo) količino (kmetijskih) produktov.

Veliko ljudi se strinja, da je SKP potrebovala in še potrebuje reforme za še bolj učinkovito delovanje. Zagovorniki stare SKP zatrjujejo, da ne smemo ogroziti prehranske varnosti s tem, da jo prepuščamo silam prostega trga. Nihanje cen hrane v zadnjih letih, ekonomska in finančna kriza so pokazale potrebo po intervenciji vlade. Potrebujemo podporo kmetijam, subvencije, da bi zagotovili evropsko prehransko samozadostnost (prav tam).

4.1 Cilji SKP

Rimska pogodba¹¹, podpisana marca leta 1957, za vzpostavitev Evropske skupnosti je postala pravna podlaga za vzpostavitev skupnega trga z odpravo carin in količinskih omejitev pri prostem pretoku blaga med državami članicami. Sama pogodba pa tudi izrecno obravnava kmetijstvo in skupni trg v naslovu II v členih 38–47 (Dinan 1998, 71).

Cilji SKP, zapisani v 38. členu Rimske pogodbe, določajo:

- večjo produktivnost kmetijstva z uvajanjem napredka na področju tehnologije in z zagotavljanjem razvoja kmetijske produktivnosti s pospeševanjem tehničnega napredka in zagotavljanjem racionalnega razvoja kmetijske proizvodnje ter z optimalno izkoriščenostjo proizvodnih dejavnikov, zlasti delovne sile;
- s tem zagotoviti primerno življenjsko raven kmetijske skupnosti, zlasti s povečanjem individualnega zaslužka oseb, ki se ukvarjajo s kmetijstvom;
- stabilizacijo trgov;
- zagotavljanje redne preskrbe;
- zagotavljanje, da je preskrba potrošnikom dostopna po primernih cenah (Rimska pogodba, 38. čl.).

Zadnje reforme, ki jih je prinesla Agenda 2000 in zlasti vmesni pregled leta 2003, pa so vpeljale tudi nekatere nove cilje SKP, kot so:

- krepitev konkurenčnosti z večjo tržno usmerjenostjo kmetijstva;
- proizvodnjanje varnih in kakovostnih živil, ki bodo zadostila družbenim pričakovanjem in zahtevam;

¹¹ Rimska pogodba – *Treaty of Rome*, podpisana 25. marca 1957 v Rimu, v veljavi od 1. januarja 1958.

- stabilizacija dohodkov s prilagajanjem in prerazporeditvijo pomoči med kmeti;
- vzdrževanje uspešnega kmetijskega sektorja z vključenimi okoljskimi cilji;
- nastanek novih dohodkovnih in zaposlitvenih virov;
- prispevek h gospodarski in družbeni povezanosti EU (European Parliament 2007, 153).
- V SKP se je od njene uvedbe leta 1962 marsikaj spremenilo in se še spreminja.

Reforma, sprejeta junija 2013, poudarja tri prednostne naloge:

- konkurenčna pridelava in predelava hrane,
- trajnostno gospodarjenje z naravnimi viri,
- uravnotežen razvoj vseh podeželskih območij (Evropska Komisija 2013a).

SKP ni liberalni koncept politike, saj je eden izmed ciljev zagotoviti primerno življenjsko raven kmetijske skupnosti, po drugi strani pa ne gre niti za popolni protekcionizem, zlasti zaradi cilja produktivnosti, zato je še najboljša oznaka »protektionistično-prilagoditveni.« Ko govorimo o kritikah ciljev, ne moremo mimo zagotavljanja redne preskrbe s hrano, kar je povezano predvsem s prehransko varnostjo: »Prizadevanje za povečanje samooskrbe je bilo razumljivo v tistih letih, ko je Evropa še čutila posledice vojne in pomanjkanje hrane. Za ta cilj je bilo takrat mogoče najti še kakšen narodnogospodarski argument. Pozneje pa je s stališča ekonomske teorije postajal vedno bolj sporen« (Cunder in dr. 1997, 48–49).

Evropa je bila zgodovinsko deležna precej pomanjkanj hrane, ne le v dveh svetovnih vojnah v prejšnjem stoletju, temveč že prej. Že v 11., 12., 16. stoletju ter v 18. stoletju, ko se je število prebivalstva povečalo, razvoj na področju kmetijstva pa je bil nezadosten, je bila Evropa posledično priča pomanjkanju hrane. Nekatera pomanjkanja so prizadela celotno Evropo (1709–1710) (Montanari 1998, 72).

Kmetijstvo v EU je dobro organizirano, zato razni politični pritiski vplivajo na prehransko varnost. Podpora in porazdelitev sredstev je dobro premišljena s strani politike preko različnih argumentov, predvsem v lastno korist: »Zaradi njihovega trmastega vztrajanja pri protekcionizmu se je veljavnost ekonomsko in tudi družbeno upravičenih razlogov pogosto izgubila. Ločiti pleve (čisti lobizem) od zrn (družbena korist) pa je največja umet(el)nost kmetijske politike (Cunder in dr. 1997, 49).«

Težave pri SKP se začnejo že pri definiranju ciljev; ti niso ne jasni in so med seboj nasprotujoči. Za tako kompleksno politiko, kot je SKP, ni dovolj, da so cilji napisani povsem na splošno: »Optimalna raba proizvodnih sredstev, primerna življenjska raven ali primerne cene (prav tam).«

Vsi cilji pri SKP so enakovredni, kar daje še dodatno nejasnost. Popolna uravnoveženost je nemogoča zaradi nejasnosti in števila različnih ciljev. Iz tega lahko vidimo naravo kmetijske politike, kjer je upravičeno vprašanje, če takšne cilje (kot rezultat političnih kompromisov) sploh potrebujemo. Na drugi strani pa se SKP srečava z lastno protislovnostjo. Prvič, imamo cilje, ki so izrazito protekcionistični (primer: prehranska varnost, stabilizacija trgov), in drugič cilje, ki pa so popolno nasprotje (primer: dvig storilnosti, cenovna primernost). Cunder in dr. (1997, 50) se sprašujejo:

Kaj naj bi imelo prednost: zaščita kmetijstva ali splošna blaginja, interesi proizvajalcev ali porabnikov in davkoplačevalcev? Šele uresničevanje kmetijske politike je pokazalo, da imajo cilji precej jasno notranjo hierarhijo, ki iz rimske pogodbe ni bila razvidna. V ospredju kmetijske politike sta tako dohodkovni problem kmetijstva in zagotavljanje življenjske ravni kmetijskega prebivalstva. Temu so podrejeni vsi drugi cilji. Primerni dohodki kmetijstva naj bi zagotavljali prehransko varnost in stabilne razmere na kmetijskih trgih. Izkazalo se je, da je povečanje storilnosti in učinkovitosti samo pomožen in ne enakovreden cilj oziroma sredstvo za doseganje kmetijskega dohodka. Blaginja porabnika, merjena s cenovno ravnijo hrane, je le korekcija dohodkovnega cilja, ki pa je bil vedno razumljen zelo široko in ni bil /.../ nikoli v ospredju.

4.2 Mehanizmi delovanja

Eden izmed glavnih načel SKP je skupen notranji trg s skupnimi cenami, saj omogoča t. i. prosti pretok kmetijskih dobrin znotraj meja EU. Vendar pa to ni trgovinski sistem, ki temelji na čistih tržnih načelih, saj so cene določene s strani Sveta, predvsem za najpomembnejše kmetijske izdelke, kot so na primer mleko in žita (Nugent 1999, 421).

Mehanizem tržno-cenovnih podpor dominira v SKP. Predvsem zato, ker je že samo financiranje kmetijske politike zelo drago. Obstajajo trije glavni razlogi, zakaj je tako. Prvič, mnogi izdelki so glede na standarde EU proizvedeni v presežkih. Visoke zajamčene cene so

glavni razlog za te presežke, poleg tega pa so boljše tehnike kmetovanja in koncentrirana uporaba gnojil ter aditivov prav tako igrale pomembno vlogo (Nugent 1999, 421–422).

Drugič, paleta izdelkov, zaščiteneh s tržnim režimom, se je v zadnjih letih razširila, tako da je zdaj zajetih že kar 90 % vseh kmetijskih proizvodov v EU. Različni tržni režimi zagotavljajo različne oblike zaščite, tako da v praksi obstaja več kmetijskih politik, ne le ena sama. Večina izdelkov, okoli 70 %, je upravičenih do cenovnih podpor. Podpore so osnovane na različnih podlagah, brez omejitev, vendar bolj pogosto s strani sklepov Sveta, še posebej od osemdesetih let dalje, da bi se spopadli s presežki in zmanjševanjem odhodkov SKP (Nugent 1999, 421–423).

Omejitve se razlikujejo od izdelka do izdelka, vendar so to najpogosteje ena izmed naslednjih treh: kvote, soodgovornost proizvajalcev ter proračunskih stabilizatorjev. Slednji so sestavljeni iz mehanizma, v katerem je določena največja količina, če je ta presežena, se zjamčena plačila avtomatično zmanjšajo. Tretjič, z izjemo kratkega obdobja med 1974–1975 so cene kmetijskih proizvodov EU dosledno nad svetovnimi cenami, kar pomeni, da ni bilo mogoče izvoziti presežkov, ne da bi EU utrpela finančno izgubo. Obstaja več mehanizmov, ki se uporabljajo za reševanje presežkov: izvažanje in zagotavljanje nadomestil, skupaj pa predstavljajo večino odhodkov SKP (Nugent 1999, 421–423).

4.2.1 Tržni redi

Tržni redi so predpisi, zakonska podlaga za delovanje SKP, njihov edini in glavni namen je urejanje cenovne ravni določenih kmetijskih izdelkov, kot so žita, meso, mleko, sadje, zelenjavo, vino.... Tržno-cenovne podpore so razlike med ceno, ki bi bila izoblikovana na prostem trgu in ceno, ki je domača cena (Cunder in dr. 1997, 54).

Te cene vključujejo: ciljne cene, to je cena, za katero upajo, da jo bodo kmetje dobili na prostem trgu, cena, ki si jo SKP želi realizirati; vhodna cena, to je cena, s katero se uvoz dvigne, ko so svetovne cene nižje od cen v EU; intervencijske cene, to je cena, po kateri bo Svet umaknil proizvod s trga tako, da vstopi na trg in izvede nakup. Količina podpore izdelku je posledica tega, kako visoko so cene temu izdelku določene, velikost med razlikami v cenah in na načine, kako intervencijski mehanizmi in prakse delujejo (Nugent 1999, 422–423).

Definirani so na razmerjih treh cen: na domačem trgu, na svetovnem trgu in institucionalno določenih cenah. Institucionalne, politično določene cene so: ciljne cene, vhodne cene, intervencijske ali zaščitne cene. Določi jih svet kmetijskih ministrov, enkrat letno (Cunder in dr. 1997, 54-56).

4.2.2 Tržno-cenovne podpore

Poznamo temeljne mehanizme tržno-cenovnih podpor:

- Uvozne dajatve dajejo prednost domačim kmetijskim izdelkom, saj je uvoz tujih pridelkov obremenjen s carinskimi dajatvami in posebnimi uvoznimi dajatvami, ki so bile določene kot razlika med uvozno ceno EU in vhodno ceno, ki je bila politično določena. Uvozne kvote preko sporazumov z EU in državami po svetu sicer omogočajo lažji dostop na trg EU (Cunder in dr. 1997, 54-57).
- Izvozna nadomestila je bilo treba uvesti, ko so se pojavil presežki znotraj EU. Te presežke je bilo potrebno izvoziti izven EU, vendar so bile cene kmetijskih izdelkov previsoke, zato so bila potrebna izvozna nadomestila, ki se financirajo izključno iz skupnega proračuna EU (prav tam).
- Intervencijske nakupe izvajajo službe in agencije v imenu Evropske komisije. Ti nakupi preprečujejo, da bi odkupna cena kmetijskega proizvoda padla pod intervencijsko ceno. Deluje pa tudi v obratni smeri, tako da ustvarijo povečano ponudbo, ki vrne ceno med intervencijsko ceno in ciljno ceno (prav tam).

Poleg tržno-cenovnih mehanizmov je potrebno navesti še:

- mehanizem dohodkovnih plačil, ki vsebuje proračunske subvencije, in
- mehanizem umika s trga, ki vsebuje različne ukrepe, predvsem uničenje kmetijskih proizvodov in predelavo (Cunder in dr. 1997, 57-58).

Da bi se spopadli s problemi presežkov, kar pomeni tudi veliko breme za proračun, je bilo od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja sprejetih vrsto ukrepov. Najprej so bili določeni mehanizmi za zaustavitev sistema odprtih cenovnih jamstev, že prej omenjene tri oblike: kvote, soodgovornost proizvajalcev in stabilizatorji. Potem je prišlo do neposrednega nižanja

cen skozi letne preglede cen. Tretjič, kmetje so bili spodbujeni, da so umaknili kmetijska zemljišča iz proizvodnje s praho, shemami za alternativno uporabo kmetijskih zemljišč in spodbudami za predčasno upokožitev (Nugent 1999, 422–423).

Ali se SKP šteje kot uspeh ali ne, je očitno odvisno od prioritet in interesov tistih, ki sodijo o tej zadevi. Ker pa je vprašanje povzročilo toliko polemik, je vredno preučiti nekatere od glavnih dogodkov v okviru sistema SKP. To bo sprva potekalo prek petih ciljev, določenih v 33. členu Pogodbe o Evropski skupnosti (PES), ki so naštetih zgoraj (Nugent 1999, 427).

- *Kmetijska učinkovitost se je močno povečala zaradi modernizacije in racionalizacije.* Tako se lahko vprašamo, če je morda prekomerna proizvodnja kmetijskih proizvodov in posledično enormni stroški in spodbujanje teh visokih cen, ki so namenjene tistim, ki bi drugače opustili kmetovanje, v celoti skladna z zagotavljanjem racionalnega razvoja kmetijske proizvodnje (prav tam).
- *V okviru SKP so se kmetijski dohodki precej povečali, v primerjavi z dohodki v drugih primerljivih sektorjih.* Vendar pa ta skupna povprečna ocena skriva ogromno razlike, tako med velikimi kmeti in malimi kmeti ter med proizvajalci kmetijskih izdelkov na severu, predvsem proizvajalci mleka in mlečnih izdelkov, žit in govedine, ki so glavni upravičenci do subvencioniranih cen, ter proizvajalci drugih proizvodov (predvsem sredozemskih) (prav tam).
- *Stanje na trgih je bilo stabilizirano* v smislu, da ni bilo večje pomanjkanje hrane in cene v EU so pobegnili nihanja cen, ki so se zgodili na svetovnem trgu za nekatere proizvode (prav tam).
- *EU je sedaj samozadostna v praktično vseh kmetijskih proizvodih, ki jih podnebje omogoča.* V letu 1958 je šest držav članic proizvedlo približno 85 % vseh potreb po hrani, v letu 1998, pa je petnajst držav proizvedlo 120 % vseh potreb po hrani. Doseganje oziroma preseganje samozadostnosti, in prehod do presežkov sta imela finančne posledice, saj se je dalo »znebiti« presežkov le po visoki ceni (prav tam).
- *Izključitev cenejših kmetijskih produktov izven EU pomeni, da je cilj razumnih cen za potrošnika imel nizko prioriteto.* Neizpodbitno dejstvo je, da so glavni dobitniki po

zaslugi SKP veliki, bogati kmetje, saj 20 % kmetov dobi kar 80 % vseh SKP subvencij. Najbolj oškodovani v tej zgodbi pa so revnejši potrošniki (prav tam).

4.3 Reforme SKP

Ker se je SKP stalno soočala s težavami, je bilo v zgodovini izpeljano kar nekaj reform. Sami cilji se praktično niso spreminjali, nekaj jih je bilo dodanih, je pa prišlo do nekaj pomembnih sprememb. Po McCormic in Olsen (2014, 277) je SKP desetletja veljala za drago, potratno, protekcionistično politiko s kontroverznim dodeljevanjem subvencij. Od leta konca devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje je bila SKP korenito reformirana, saj je bilo od tedaj porabljenega precej manj denarja za njeno izvajanje. V letih pred reformami je bilo tudi nekaj pozitivnih sprememb: EU ni bila več uvoznica, temveč izvoznica kmetijskih izdelkov, samooskrba s hrano je bila praktično zagotovljena, vendar vse to na račun visokih izdatkov. Pritiski so se z leti stopnjevali, tudi zaradi težav z oženjem svetovnega trga s hrano v razvitem kot nerazvitem svetu in okoljsko degradacijo (Cunder in dr. 1997, 83–84).

4.3.1 Nova reforma

26. junija 2013 je v Bruslju prišlo do političnega dogovora o novi usmeritvi SKP s strani Evropske komisije, Sveta EU in Evropskega parlamenta. Z letom 2014 naj bi se začele korenite spremembe na področju SKP: »Pravičnejša in bolj ekološko naravnana neposredna plačila, močnejša vloga kmetov v prehranski verigi, večja učinkovitost in preglednost SKP. S temi spremembami se EU odločno loteva izzivov prehranske varnosti, podnebnih sprememb, gospodarske rasti in zaposlovanja na podeželju« (Evropska Komisija 2013b).

20. novembra 2013 je Evropski parlament potrdil reformo SKP, ki je bila rezultat večletnih pogajanj med državami članicami. Nova reforma naj bi prinesla stabilnost v proizvodnji hrane, kmetijstvo v sožitju z naravo ter nove podpore kmetom (Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, 2013).

Pod pravičnejšo SKP je najpomembnejša sprememba pravičnejše razdeljevanje neposrednih plačil:

- Do leta 2019 bodo sredstva SKP podeljena na takšen način, da ne bo nobena država članica dobila manj kot 75 % povprečja v EU. Pomembno je tudi zmanjševanje razlik znotraj držav in regij:

Znesek na hektar ne bo nižji od 60 % povprečne pomoči, ki bo v obdobju do leta 2019 razdeljena znotraj istega administrativnega ali agronomskega območja. Države članice bodo lahko dodelile višjo stopnjo pomoči za »začetne hektare« kmetijskega gospodarstva in tako dodatno pomagale malim in srednjim kmetom. V novih državah EU bo mogoče do leta 2020 podaljšati mehanizem enotnega plačila na hektar (Evropska komisija 2013b).

- Neaktivni kmetje do podpore ne bodo več upravičeni.
- Dodatna pomoč za mlade kmete v obliki dodatne pomoči za obdobje petih let v višini 25 %.
- Večja podpora za območja z omejenimi možnostmi.

Močnejša vloga kmetov v prehranski verigi pomeni predvsem nova sredstva, ki omogočajo kmetom večjo vlogo v preskrbovanju trga s hrano (Evropska komisija 2013b).

Poudarek bo na ekološki naravnosti SKP, boju proti podnebnim spremembam, z več denarja (100 milijard), namenjenega varovanju okolja in trajnostnem razvoju, prav tako pa tudi na ekoloških praksah, kmetijsko-okoljskih ukrepih, ekološkem kmetovanju, okoljskih inovacijah, ukrepih za varovanje okolja (Evropska komisija 2013b).

Učinkovitejša in preglednejša SKP vsebuje ukrepe v smeri povečanih sredstev za raziskave, inovacije, omogočanja poenostavljenega sistema pomoči za male kmete, izmenjave znanja, javnih podatkov o pomoči SKP, z izjemo zelo majhnih zneskov. Ti ukrepi začnejo veljati 1. januarja 2014, z izjemo novega sistema neposrednih plačil, kot so na primer podpora za mlade kmete in druge, ki pa pridejo v veljavo leta 2015. Ta čas je dan državam članicam, da se seznanijo z novostmi na področju SKP ter se temu primerno prilagodijo (prav tam).

EU aktivno deluje v smeri zagotavljanja varne prehrane. Zakonodaja EU, ki ureja varnost hrane, je ena izmed najbolj strogih na svetu. Od konca prejšnjega stoletja se je varnost hrane v EU precej povečala. EU je to dosegla z različnimi ukrepi, kot so higienski predpisi, nadzor nad pesticidi in aditivi v živilih, zdravstveni predpisi o zdravju živali in rastlin. Kakovost izdelkov, trženje in označevanje so urejeni s predpisi, ki prispevajo k kakovosti in varnosti

prehrane. EU pozna označevanje vsebine na embalaži, različne znaki za kakovost, geografske označbe (Evropska komisija 2013a).

Poleg higienskih pravil, ki zagotavljajo varnost izdelkov, je EU določila:

/.../ tržne standarde, ki jih morajo izpolnjevati izdelki v prodaji v EU, neobvezne oznake kakovosti, ki na embalaži označujejo kakovost izdelka, evropske sisteme kakovosti za proizvode posebne kakovosti /.../ zaščiteni poreklo/.../ ter zaščiteni geografski označbi za kakovost, povezano z geografskim poreklom, /.../zajamčena tradicionalna posebnost/.../ poseben logotip EU za ekološke pridelke, ki izpolnjujejo stroge zahteve glede pridelave, smernice za izpopolnitev sistemov certificiranja kakovosti, ki ščitijo značilnosti nekaterih izdelkov in postopka priprave (Evropska komisija 2013a).

Varnost hrane SKP označuje pojem varnega živila, kar pomeni, da je to varno za uživanje. EU ima zakonsko določene (minimalne) standarde kakovosti, prepovedane so tudi nedovoljene kemične snovi, proizvod mora biti mikrobiološko neoporečen. Prehranska varnost v smislu SKP pomeni, da imamo državljani EU nemoteno preskrbo s hrano. Hrane, kmetijskih proizvodov, v času morebitnih kriz ne bo zmanjkalo, saj je osnovnih živil dovolj. EU ima, zahvaljujoč SKP, nemoteno preskrbo s hrano po relativno nizkih cenah (Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije 2014).

Ne le minimalni standardi kakovosti, temveč tudi sledljivost hrane in nadzor nad krmo živali je v EU na zelo pomembnem mestu, saj je vse to podlaga za varovanje zdravja potrošnikov. Kot pravijo zagovorniki SKP, so nepravilnosti, kot so prehranske afere, le potrdilo, da ta sistem deluje. SKP zagotavlja prehransko varnost, varnost potrošnikov, živali, omogoča socialno varnost (pomemben je tudi podatek, da je v širšem kmetijstvu v EU zaposlenih kar 8 % delovnega prebivalstva), varuje zdravje kmetov (varnost pri delu, manj kemičnih snovi, tehnološki napredek) (prav tam).

6 ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi sem proučevala prehransko varnost v EU. Glede na to, da se svet sooča s podnebnimi spremembami, nenehnimi vremenskimi ujmani in prehranskimi aferami, prehranska varnost ponovno postaja pomembna strateška dobrina, povezana z zdravjem posameznikov in varovanjem okolja.

Za bolj natančno in kompleksnejše raziskovanje sem si v uvodu zastavila tri raziskovalna vprašanja:

- Ali SKP zagotavlja prehransko samozadostnost, prehransko varnost, sledljivost hrane in biološko raznovrstnost ali zagotavlja predvsem razlike v cenah in koristi lobijem?
- Kako EU s SKP svojim državljanom zagotavlja prehransko varnost?
- Ali je lahko EU zgled državam po svetu glede zagotavljanja prehranske varnosti?

Raziskovalna vprašanja so mi pomagala usmeriti raziskovanje v zeleno smer, ugotovitve pa navajam v nadaljevanju. SKP si v resnici prizadeva za prehransko neodvisnost, prehransko varnost, sledljivost hrane ter biološko raznosvrstnost. Vendar je kot posledica njenega delovanja prav ustvarjanje takšnih razlik v cenah in pogosto koristi delovanju velikih kmetov in lobijev. Zgovoren je podatek, da 20 % največjih kmetov prejme kar 80 % SKP subvencij, poraženci SKP na drugi strani pa so revni potrošniki (Nugent 1999, 427).

EU si prizadeva za varovanje človekovega zdravja in interesov potrošnikov za raznolikost prehrane s poudarkom na tradicionalnih produktih in delovanjem notranjega trga. Glede prehranske varnosti in posledično prehranske samozadostnosti v EU si strokovnjaki niso enotni. Prvi zagovarjajo stališče, da je bilo smiselno zagotavljati prehransko samozadostnost v času vojne, v prejšnjih stoletjih, ko je bila prehrana res strateška dobrina, ne pa v današnjem času, ko je velikih vojn v Evropi konec. Poudarjajo, da je logika SKP nasproti ekonomski teoriji (Cunder in dr. 1997, 48–49).

SKP želi ustvariti pogoje za večjo produktivnost, predvsem s strani tehnološkega napredka, zagotoviti želi primerno življenjsko raven kmetijske skupnosti, zlasti s povečanjem

individualnega zaslužka oseb, ki se ukvarjajo s kmetijstvom. Ustvariti želi pogoje za stabilizacijo trgov, redno preskrbo s hrano, cenovno dostopnost (Rimska pogodba, 38. čl.).

Ker je kmetijstvo EU zelo dobro organizirano, so politični pritiski močni in imajo precejšen vpliv na prehransko varnost EU. Največ nezadovoljstva med državljani EU je vedno povzročala enormna količina denarja, namenjenega SKP. Prav porazdelitev sredstev je dobro preiščena poteza evropske politike, ki deluje predvsem v svojo korist. Tako evropska politika vztraja pri protekcionizmu, zanemarila pa je predvsem ekonomske in družbene razloge za delovanje. Zaradi samega načina delovanja SKP, nejasno postavljenih temeljev/ciljev in njene organiziranosti je lobizem premagal družbeno korist, kar pa je tudi glavni problem SKP. Sama protislovnost SKP se izraža v ciljnih protekcionistične narave (prehranska varnost) in cilji, ki izražajo nasprotje protekcionizmu (cenovna primernost) (Cunder in dr. 1997, 49–50). Kot pravi Nugent (1999, 427), je uspešnost ali neuspešnost SKP odvisna od interesov in stališč tistih, ki jo ocenjujejo.

Od leta 2000 naprej pa so pomembni tudi drugi cilji, kot so: krepitev konkurenčnosti, tržna usmerjenost kmetijstva, varni proizvodi, kakovost proizvodov, stabilizacija dohodkov, pomembnost okoljskih ciljev, nastanek novih virov, tako dohodkovnih kot tudi zaposlitvenih, ter prispevek k splošni družbeni in gospodarski povezanosti EU (Evropski parlament 2007, 153). Leta 2013 pa SKP uvede tri prednostne naloge: konkurenčna pridelava in predelava hrane, trajnostno gospodarjenje z naravnimi viri in uravnotežen razvoj vseh podeželskih območij (Evropska komisija 2013a).

Notranji trg EU ima skupne cene s prostim pretokom dobrin. SKP pa ni trgovinski sistem, saj ne temelji na čistih tržnih načelih, ampak cene določa Svet, predvsem za najpomembnejše kmetijske izdelke, kot so mleko in žita (Nugent 1999, 421). SKP je posebna oblika kmetijske politike in ni liberalni koncept politike. Cilj ima zagotavljati primerno življenjsko raven kmetijske skupnosti in kot pomemben cilj navaja produktivnost kmetijstva v EU. Zato je ta sistem politike zaradi njegove dvojnosti še najbolje poimenovati »protekcionistično-prilagoditveni.« (Cunder in dr. 1997, 48–49).

Mehanizem tržno-cenovnih podpor dominira v SKP. Razlogov je več: drago financiranje SKP, mnogi izdelki, proizvedeni v presežkih. Poleg tega je 90 % kmetijskih proizvodov

zaščiteneh s tržnimi režimi, 70 % kmetijskih proizvodov pa je upravičenih do cenovnih podpor, predvsem zaradi presežkov (Nugent 1999, 421–423).

Zaradi spodbujanja količine pridelave in dohodkov iz kmetijstva so že leta 1958 izbrali politiko visoke cenovne ravni. Na začetku so obveljala tri temeljna načela tržno-cenovne politike: enotnost trga, prednost domači pridelavi in finančna solidarnost. S tem je se je Francija veselila zmage, saj je v domači pridelavi in finančni solidarnost našla trg za svoje presežke (Cunder in dr. 1997, 51–52).

Tržni redi so predpisi, zakonska podlaga za delovanje SKP, njihov glavni namen je urejanje cenovne ravni določenih kmetijskih izdelkov. Tržno-cenovne podpore so razlike med ceno, ki bi bila izoblikovana na prostem trgu, in ceno, ki je domača cena. Definirani so na razmerjih treh cen: na domačem trgu, na svetovnem trgu in institucionalno določenih cenah. Institucionalne, politično določene cene, so: ciljne cene, vhodne cene, intervencijske ali zaščitne cene. Določi jih svet kmetijskih ministrov enkrat letno (Cunder in dr. 1997, 54–56).

Poznamo temeljne mehanizme tržno-cenovnih podpor: uvozne dajatve, ki dajejo prednost domačim kmetijskim izdelkom, izvozna nadomestila, ki se pojavijo ob presežkih, in intervencijski nakupi, ki poskrbijo za raven cene, da ta ne pade pod intervencijsko ceno (prav tam). Obstajajo pa še drugi mehanizmi tržno-cenovne politike, kot na primer: mehanizem dohodkovnih plačil in mehanizem umika s trga, ki vsebuje različne ukrepe, ko je uničenje kmetijskih proizvodov in predelava (Cunder in dr. 1997, 57–58).

EU je prehransko samozadostna, po drugi strani pa je eden izmed glavnih ciljev, ki jih zasleduje SKP, prav prehranska varnost. EU podpira kakovost hrane in varnost potrošnikov, je vodilni akter v mednarodni trgovini s kmetijskimi produkti, ima visoko kupno moč na svetovnih trgih, precejšnji produkcijski potencial in rezerve v pridelovalnih površinah, tehnološkem napredku, novih načinih kmetovanja, intenzivnejšem kmetovanju in učinkovitejši pridelavi in transportu.

Vendar obstajajo tudi negativne strani SKP in njenega delovanja. Predvsem so to visoki stroški delovanja SKP, ki je tarča kritik, da ne deluje v skladu z ekonomsko logiko. Tudi sam cilj samozadostnosti ima lahko precejšnje socialne in gospodarske stroške, saj je v manj razvitih gospodarstvih ključno povezati domači trg s svetovnim trgom, izboljšati zaloge hrane

in uvoz in izvoz na trge. Na primeru SKP lahko vidimo, kako so meje EU visoko zaščitene in kako delujejo tržne podpore, kar ima lahko tudi negativne učinke na proizvajalce (OECD 2013).

Dejstvo je, da je prehranska varnost v EU zagotovljena. Količina hrane je zadostna, celo presežna. Klub vsemu pa tudi v EU ljudje trpijo za kroničnim pomanjkanjem hrane. Mogoče bi se morali vprašati, kako je to sploh mogoče.

7 LITERATURA

1. Arikawa, Taketoshi. 2008. *The Characteristics and Latest Trend of the Food Market in Japan*. Dostopno prek: http://www.jtbf.info/foods_ind1e.html (7. avgust 2014).
2. Cunder Tomaž, Erjavec Emil, Golež Mojca, Jerič Damjan, Juvančič Luka, Majcen Boris, Markeš Marija, Potočnik Janez, Rednak Miroslav, Turk Jernej, Volk Tina in Žibrik Neva. 1997. *Slovensko kmetijstvo in Evropska unija*. Ljubljana: ČZD.
3. Dinan, Desmond, ur. 2000. *Encyclopedia of the European Union*. Boulder; London: Lynne Rienner Publishers.
4. El-Agraa, Ali M., ur. 1998. *European Union: History, Institutions, Economics and Policies*. London: Prentice Hall Europe.
5. Erjavec, Emil. 2008. Zakaj in kakšno skupno kmetijsko politiko EU še potrebujemo. *Razgledi*, 22. februar. Dostopno prek: <http://www.razgledi.net/2008/02/22/zakaj-in-kaksno-skupno-kmetijsko-politiko-eu-se-potrebujemo/> (5. marec 2014).
6. Evropska Komisija. 2012. *Skupna kmetijska politika na dlani*. Dostopno prek: http://www.zarazvojpodezelja.si/publikacije/publikacije_docs/01_OS KP.pdf (15. junij 2014).
7. Evropska komisija. 2013a. *Skupna kmetijska politika (SKP) in kmetijstvo v Evropi*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_sl.htm (20. marec 2014).
8. --- 2013b. *Press release - CAP Reform – an explanation of the main elements*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-621_en.htm (15. april 2014).
9. --- 2013c. *Kmetijstvo: Skupna kmetijska politika EU: za našo hrano, naše podeželje, naše okolje*. Dostopno prek: http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/sl/agriculture_sl.pdf (20. april 2014).
10. Evropska komisija. 2014a. *The budget explained - Myths and facts - Financial Programming and Budget*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/budget/explained/myths/myths_en.cfm#9of15 (16. junij 2014).

11. --- 2014b. *Europa – Food and Feed Safety*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/food/food/index_en.htm (7. avgust 2014).
12. Evropski parlament. 2003. *The Reforms of the CAP*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/facts_2004/4_1_2_en.htm (25 marec 2014).
13. FAO. 1983. *Food security: concepts and measurement*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/005/y4671e/y4671e06.htm> (7. avgust 2014).
14. --- 2005. *World food summit*. Dostopno prek: http://www.fao.org/wfs/main_en.htm (5. marec 2014).
15. --- 2013. *The State of Food Insecurity*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/018/i3458e/i3458e.pdf> (20 julij 2014).
16. Fritz, Thomas. 2010. *Globalising Hunger: Food Security and the EU's Common Agricultural Policy (CAP)*. Dostopno prek: http://www.tni.org/files/download/CAPPaper-draft_0.pdf (15. julij 2014).
17. Gale, Špela. 2010. *Statistični urad RS - Svetovni dan hrane 2011*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4258 (7. avgust 2014).
18. Gonzalez-Pelaez, Ana. 2005. *Human Rights and World Trade: Hunger in International Society*. London: Routledge.
19. Ingco, Merlinda D., ur. 2003. *Agriculture, Trade, and the WTO: creating a trading environment for development*. Washington (D.C.): World Bank.
20. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. 2014. *Mleko, naš vsakdanji kruh*. Dostopno prek: http://www.zarazvojpodezelja.si/skp_varnost.php (8. avgust 2014).
21. McCormick, John in Jonathan Olsen. 2014. *The European Union: politics and policies*. Boulder: Westview.

22. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. 2013. *Evropski parlament potrdil reformo Skupne kmetijske politike*. Dostopno prek: [http://www.mko.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/browse/2/select/sporocilo_za_javnost/article/12447/6939/bc879965e8e40f2705053aca72c6453/?tx_ttnews\[year\]=2013&tx_ttnews\[month\]=11](http://www.mko.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/browse/2/select/sporocilo_za_javnost/article/12447/6939/bc879965e8e40f2705053aca72c6453/?tx_ttnews[year]=2013&tx_ttnews[month]=11) (22. julij 2014).
23. Montanari, Massimo. 1998. *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi*. Ljubljana: Založba / *cf.
24. Newman, Lucile F., ur. 1995. *Hunger in history: food shortage, povetry, and deprivation*. Oxford; Cambridge: Blackwell.
25. Nugent, Neil. 1999. *The government and politics of the European Union*. Basingstoke; London: Macmillan.
26. OECD. 2013. *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013: OECD Countries and Emerging Economies*. Dostopno prek: http://dx.doi.org/10.1787/agr_pol-2013-en (5. marec 2014).
27. Perpar, Anton in Andrej Udovč. 2010. Realni potencial za lokalno oskrbo s hrano v Sloveniji. *Dela* (34):187–199.
28. Plut, Dušan. 2013. *Prehranska varnost planeta in Slovenije*. Dostopno prek: http://www.mko.gov.si/fileadmin/mko.gov.si/pageuploads/svo/53seja_Plut.pdf (5. avgust 2014).
29. Reform the CAP. 2014. *EU Food security*. Dostopno prek: <http://www.reformthecap.eu/issues/policy-objectives/food-security-in-the-eu> (22. julij 2014).
30. *Rimska pogodba – Treaty of Rome*. 1958. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf (5. marec 2014).
31. *SSKJ*. 2014. Dostopno prek: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=samozadostnost&hs=1 (14. avgust 2014).

32. The Free Dictionary. 2014. *Self-sufficiency*. Dostopno prek: <http://www.thefreedictionary.com/self-sufficiency> (14. avgust 2014).